

İnsan Hakları ve Habitat II

Hüsnü ÖNDÜL

İnsan yerleşimleri sorununa yaklaşım tarzı insan haklarını algılayışı, kavrayışı da ortaya koyar.

Biz, insan haklarına, evrensellik, bölünmezlik, bütünsellik, birbiriyle bağlı oluş, birinin diğerine tercih edilmezliği ve koşullara bağlanamazlık ilkeleri açısından yaklaşıyoruz.

İnsan yerleşimi, konut, barınma, beslenme, çevre sorunları ile diğer insan hakları ve sorunları birbirinden ayırlamaz. Gerçekte, insan haklarının bir bütün olduğu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin içeriğinden de anlaşılabilir.

Bildirge'nin hazırlık sürecinde sosyalist ülkelerin daha çok "eşitlik" fikrine ve sosyal ve ekonomik haklara vurgu yaptıkları, kapitalist ülkelerin de, kişisel ve siyasal haklar üzerinde ağırlıklı durdukları hatırdadır. Nitelikim, bu tartışmalar Bildirge'nin 1-21. maddelerinin kişisel ve siyasal haklara yer vermesinden, 21-28. maddelerin de ekonomik ve sosyal haklarla ilgili olduğundan bellidir ve iki ayrı bildirge yayımlanmasının önüne geçilebilmiştir. Hakların birbirinden ayrılmazlığı kuralı, "İkiz sözleşmeler" diye de anılan "Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi" ile "Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi"nin hazırlanma sürecinde de görülmüştür. Her iki sözleşme de, Birleşmiş Milletlerce, 1966 yılında kabul edilmiş ve 1976 yılında her iki sözleşme de yürürlüğe girmiştir. Türkiye her iki sözleşmeyi de onaylamamıştır.

İnsan haklarının evrenselliği ve bütünselliği kurallarını, AGİK sürecinde, 1990 Paris Şartında,

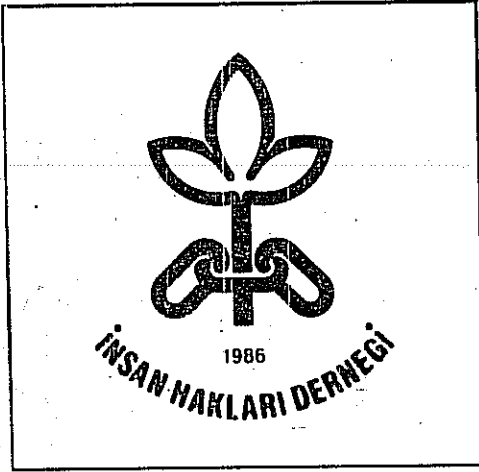
1991 AGİK İnsan Boyut Moskova Toplantı Belgesin'de ve 1993 Dünya İnsan Hakları Konferansı Viyana Bildirisi'nde görmek olanaklı.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 25. maddesi, "Herkesin, kendisi ve ailesinin sağlık ve gönenci için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes; işsizlik, hastalık, sakatlık, dullak, yaşlılık ve kendi denetiminin dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir" hükmünü taşır. Yukarıda andığımız, "Ekonomik Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi"de, 11/1. maddesinde "Bu sözleşmeye taraf devletler, herkese, kendisi ve ailesi için, beslenme, giyim ve konut dâhil, yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşama koşullarını sürekli olarak geliştirme hakkını tanırlar." hükmü yer alır. Birleşmiş Milletler, 1969 yılında da "Toplumsal Gelişme ve Kalkınma Bildirgesi"ni kabul etmiştir. Bildirge'de gerek başlangıç, gerek ilkeler ve hedefler bölümlerinde, insan hakları ve temel özgürlükler ile demokrasi, gelişme kalkınma arasındaki koparılmaz bağa işaret edilmektedir. BM İLO tarafından hazırlanan, "Toplumsal Politika (Temel Amaçlar ve Standartlar) sözleşmesini, 1962 yılında kabul etmiş, Sözleşme 1964 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin genel ilkeler ve yaşam standartlarının yükseltilmesi başlıklı bölümü konumuzla ilgili ve yukarıda belirtilen ilkelere uygun. 1993 yılında yapılan Dünya İnsan Hakları Konferansında da konu tartışılmış ve Viyana Bildirisi'nin 10. maddesinde Gelişme Hakkı Bildirisi'ne özel vurgu yapılmıştır. Bildirge'nin 23. maddesinde, mülticeiler ve ülke içerisinde yerinden edilen

Hüsnü Öndül 1977 yılında A.Ü. Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. İşkence ile ilgili çeşitli yayınları bulunan Hüsnü Öndül, Alman Yargıçlar Birliği'nin hukuk adamlarına verdiği İnsan Hakları Ödülü'nü 1995 yılında aldı. Hüsnü Öndül halen İnsan Hakları Derneği Genel Sekreterliği görevini yürütmektedir.

PLANLAMA
95 / 3 - 4

HABİTAT II

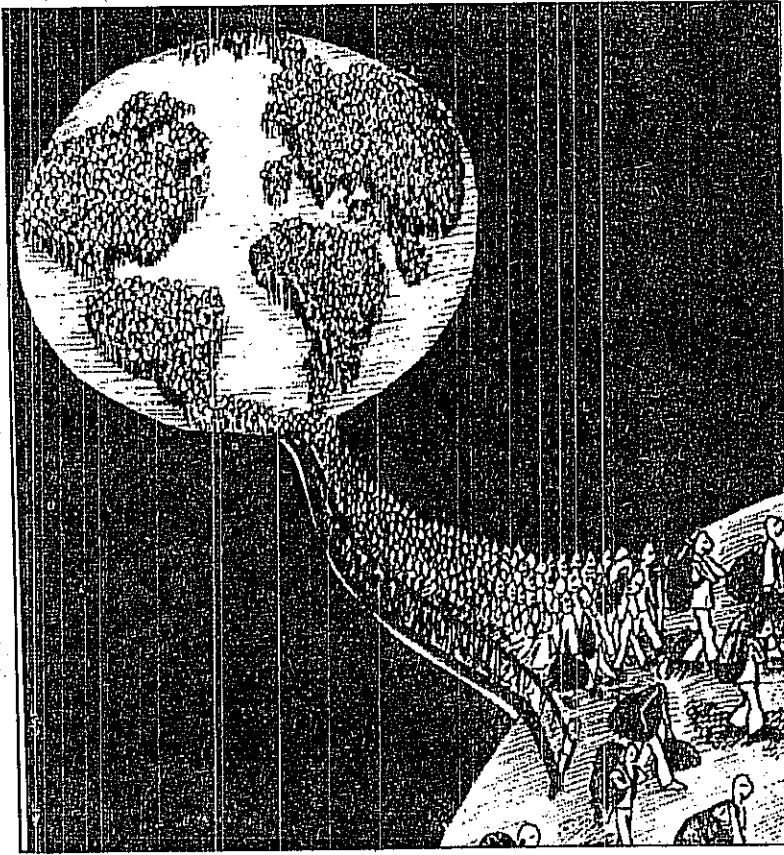

kimseler için alınması gerekli önlemler vurgulanmıştır. Zorla yerinden etmelerle ilgili rapor kabul edilmiştir. Ekte bu raporun çevirisi yer alıyor. İHD Bülteni, Eylül-Ekim 1994

Habitat II'nin Türkiye'de yapılması konusunda nasıl bir tutum alınmalıdır?

Kanımca bu sorunun yanıtı durum tahlili sonucu verilebilir. Öncelikle, Olağan rejim koşullarında, kırsal ve kentsel planlamanın olmadığı, devletin çevre hakkı da dahil

olmak üzere yurttaşlarına yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşam koşullarında sürekli geliştirmeyi sağlamadığı, kırsal alanda iyileştirmeyi gerçekleştirmedığı, kentlere göçün kent yaşamını çekilmez hale getirdiği, gecekondu ve kaçak yapılaşmanın olağanüstü boyutlarda olduğu, sanayileşme politikalarında ve uygulamada insanın ve

19.7.1995 (Siyah Beyaz)

olmak üzere yurttaşlarına yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşam koşullarında sürekli geliştirmeyi sağlamadığı, kırsal alanda iyileştirmeyi gerçekleştirmedığı, kentlere göçün kent yaşamını çekilmez hale getirdiği, gecekondu ve kaçak yapılaşmanın olağanüstü boyutlarda olduğu, sanayileşme politikalarında ve uygulamada insanın ve

PLANLAMA
95 / 3 - 4

çevrenin gereksiniminin düşünülmediği ve ayrı ayrı ele alındığı, insan yerleşimleri konusunda demokratik sürecin işlemediği saptamalarında bulunmak olanaklıdır ve bunlar genel de kabul gören düşüncelerdir.

Demokrasi, Viyana Bildirisi'nin 8. maddesinde tanımlandığı gibi "halkın kendi siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel sistemlerini belirlemek için, istencinin özgürce ifade edilmesine ve kendi yaşamlarının tüm yönlerine tam katılımına dayanır."

Bu bağlamda insan yerleşimlerine ilişkin, Türkiye'de demokratik sürecin işlemediği başka alanlarda olduğu gibi, rahatlıkla söylenebilir.

Ancak, Türkiye'deki göç, kentleşme ve kent sorunları, kentsel planlama kaynak aktarımı dışında, 1990 yılında başlayan bir olgu, bir süreç var. Bu, 1925-1937 yıllarının "Mecburi iskan" politikalarını ve uygulamasını da aşan, "zorla yerinden etme" politikası ve uygulamasıdır.

Köy boşaltma ve yakma biçiminde kendisini gösteren bu politika sonucu, İHD istatistiklerine göre 1993 yılı sonu itibariyle 874 köy boşaltılmıştır. Bu sayı, İçişleri Bakanlığı verilerine göre, aynı yıl için 871 idi.

Köy boşaltma politikası 1994 yılında da uygulandı, İçişleri Bakanının açıklamasına göre, 1994 yılında 1244 köy boşaltıldı. Bakan toplam boşaltılan köy sayısını 2115 olarak açıkladığı için, 1993 yılı için verdiği sayıyı çıkarıyor, 1994 yılında 1500 köy boşaltılmıştır. Buna 1993 yılı verisi eklendiğinde, 2374 sayısını buluyoruz. 1995'in ilk dokuz ayında boşaltılan 172 köy ile birlikte boşaltılan köy sayısı 2546 olmaktadır.

Bu, bir plan dahilinde yapılmaktadır. Bu plandan kamuoyu bilgi sahibi değildir. Plandan, belirli bölgelerde yaşayan ve yerinden olacak, köyünü boşaltmak zorunda kalacak insanların da bilgisi bulunmamaktadır. Köyleri boşaltılacak olanlar, belirli bir bölgede yaşayan ve etnik kökeni belli insanlardır. Köy boşaltma aynı zamanda bir inkar politikası ile birlikte yürütülmektedir.

Ortada, Türkiye Cumhuriyeti yasalarına göre yapılmış bir kamulaştırma işlemi de yoktur. Ekonomik, teknik nedenlerle yerleşim alanlarının boşaltılması (baraj yapımı gibi) ve rehabilite hizmetlerinin yürütülmesi (boşaltılan alanlarda ya-

şayanlar çiftçilik ve hayvancılıkla geçimlerini sağladığına göre, yeni meslek edinme programına alınmaları, yeni iş kurabilmeleri için maddi destek verilmesi vb) sözkonusu değildir. Topraklarını fiilen kullanamadıklarına göre, mülkiyetten kaynaklı bir bedel de kendilerine ödenmemektedir. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ek, 1 Nolu protokolün 1. maddesine de aykırı davranılmaktadır.

Zorla boşaltma politikası, çok geniş bir coğrafi alanda uygulanmaktadır. Örneğin, bir kente bağlı bir kaç yerleşim birimi ile sınırlı değildir.

Uygulama ile nüfus yapısı değişmektedir. Belli alanlar yerleşim alanı dışına çıkarılırken, insansızlaşırken, iki milyonun üzerindeki belli etnik kökenden insan, Kürt, büyük yerleşim alanlarına, başka bölgelere sığınmak zorunda bırakılmaktadır. Adana, Mersin, Antalya, İzmir büyük ölçüde Kürt nüfusu konuk etmektedir.

Zorla boşaltma politikası ve uygulaması, aynı anda, birden çok kesimin, insanın, birden çok hakkının ihlaline yol açmaktadır.

Zorla yerinden etme, insanların geleceklerini planlamalarına, bugünlerini güvenli yaşamalarına olanak tanımamaktadır.

Habitat II, zorla yerinden etmelere karşı bir kamuoyu oluşturmak üzere toplanıyor. Olağanüstü koşullarda (savaş, deprem, sel felaketi) yaşayan bir ülkenin, bu koşulların değişmesi için toplanıyor. Gelişmekte olduğu kabul edilen bir ülkede toplanıyor. Doğal mantığı, "bu ülkede yeterli sermaye birikimi olmayabilir, kentlerin ekonomik nedenlerle kırsal kesimden gelenlerin hücumuna uğradığı kabul edilir, idari ve yasal önlemleri ile, planlama teknik ve uygulama sorunları, Türkiye'nin ve dünyanın yerleşim sorunları korusulur, tartışılır ve çözümler üretilir," şeklindedir. Bu en azından hükümet temsilcileri ve sözde NGO'lar için böyle algılanmakta ve sunulmaktadır.

Ancak, Türkiye, insan yerleşimleri konusunda dünyanın bir kaç sıcak noktasından birisini oluşturmaktadır. Bizim incelemelerimize göre de zorla yerinden etme konusunda ilk sırayı almaktadır. Türkiye'nin Güneydoğusu, Bosna/Hersek büyüklüğündedir ve bölgenin toplan 5000 köyünün yarısı boşaltılmıştır. Habitat II Konferansı'nın yapılacağı ülke (Türkiye) insan yerleşimleri

konusunda çok özel uygulamaların yapıldığı bir ülkedir.

Habitat II ile ilgili olarak, "Ulusal Görev" in inkar politikasından geçmediğine inanmak gerekir.

Habitat II, ancak tek bir koşulla İstanbul'da yapılabilir.

Bu koşul hemen şimdi yerine getirilmelidir. Bize göre de "altın fırsat" olanaklıdır.

Şöyle :

"Ey dünya halkları! Ey Kürt Halkı, kardeşlerimiz!

Bin yıldır birlikte yaşadığımız ve fakat kimliğini uzun yıllar inkar ettiğimiz, sonra da O'nun bir realite olduğunu kabul ettiğimiz sizden özür diliyoruz.

Biz, Kürt kardeşlerimizle daha binlerce yıl insan hakları ve demokrasinin geliştiği, birlikte yeşerttiğimiz ve geliştireceğimiz bir toplum olarak yaşayacağız.

O toplumda bir Türk hangi hakka, olanağa sahipse, o hakka kendi kimliğini inkar etmeksizin bir Kürt'de sahip olacaktır.

Yerinden, evinden-barkından ettiğimiz insanlar; evlerine, çiftine-çubuğuna sahip olarak, dönebilir.

Mezrasında-köyünde özgürlük ve güvenlik hakkı, herkes gibi, vardır.

Yıkılan yıkılan evlerini, yerinde biz yapacağız. Tamamen yıkılmışsa onun istediği gibi yapacağız, kendisi yapacaksa, ne kadar masraflı olmaşa biz karşılayacağız. Ayrıca, idari bir kararla tazminat vereceğiz. Yargı yoluna başvurmak isterse, etkin, adil ve hızlı yargı yolunu onlar için, ulusalüstü insan hakları belgelerindeki adil yargılanma hakkı bağlamında sağlayacağız.

Adına karışmayacağız, köyünü, kentnin, dağının taşının adını da değiştirmeyeceğiz. Değiştirdiklerimizi değiştireceğiz.

Master planlarımızı, terkettikleri yörelerle ilgili olarak yapacağız. Daha önce nerede yerleşmişse, iyileştirmeyi, yeniden inşayı, orada yapacağız. Onları ne büyük kentlerde eriteceğiz, ne de sorunlarını asıl yerleşim bölgelerinde oluşturduğumuz konutlarda çözmeyi düşünmüyoruz. Sorunun tek başına konut sorunu olmadığını anladık.

Çiftçi işe faizsiz kredi vereceğiz. Hayvancılık yapıyorsa hayvan ithali dahil faizsiz kredi vereceğiz.

Bugüne değin izlediğimiz ve Konferansta da sürdürmeyi planladığımız taktikten vazgeçiyoruz. Dev-

Zorla yerinden etme, insanların geleceklerini planlamalarına, bugünlerini güvenli yaşamalarına olanak tanımamaktadır.

letlerarası toplulukların kimi bölgelerdeki insan hakları ihlalleri karşısında yeterli, etkin, tarafsız önlemler alınmasını, kimi ülkelerin hak ihlallerini bu konferansta kendi ihlallerimizi örtmek için bir saldırı taktiği olarak gündeme getirmeyeceğiz. Biz ihlallere son veriyoruz. Başka ülkeler, siz de halklar karşısında özür dileyin, saldırılarınızı durdurun.

Eve güvenli dönüş, davul zurna ile ve temin edeceğimiz araçlarla, başlayabilir.

Kimliklerinizi inde ediyoruz.

Kimliklerinizle demokrasiyi birlikte inşa edelim..

Ey Kürt Halkı, kardeşlerimiz! Özür diliyoruz.❧

10 MİLYON KÜRT İSTANBUL'A GELİYOR

Leman 19.11.1995

PLANLAMA
95 / 3 - 4

Zorla Yerinden Etmeler, Yer Değiştirmeler ve Yerleşme Hakları Üzerine Çalışma Grubunun Tavsiyeleri

Başkan : Milson KOTHARI / Raportör : Scott LECKIE

YERLEŞME HAKLARI ÜZERİNE TAVSİYELER

1. Grup, tüm insan haklarının evrensel yapısını olası ısrarla yeniden onaylamış ve özellikle ekonomik, sosyal, kültürel ve sivil ve siyasi hakların bölünmez, birbirine bağlı ve birbirine illintili boyutlarını vurgulamıştır.

2. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar alanında, Grup, yasal olarak tanınmış elverişli koşullarda yerleşim hakkının temel, devrolunamaz yapısı üzerinde önemle durmuştur.

3. Grup, uygun koşullarda yerleşim hakkının tam olarak uygulanması konusunda BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından Yargıç Rayindar Sachar'ın BM Özel Raportörü olarak atanmasından memnuniyet duymaktadır.

4. Grup, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1) maddesinde külsal olarak belirlenen elverişli yerleşim ve sürekli gelişim hakkının sayılmasına, korunmasına ve yerine getirilmesine ilişkin bağlayıcı yükümlülüklerle tüm hükümetlerin dikkatini çekmektedir.

5. Grup, elverişli koşullarda yerleşim hakkı ve yaşam hakkı, geçinme hakkı, uygun bir yaşam standardı hakkı ve tüm kadın, erkek ve çocukların güvenli ve onurla yaşayabileceği bir yer hakkı arasındaki ayrılmaz ilişkiyi yinelemektedir.

6. Grup, tüm kadın ve erkekler açısından yerleşim sürecinin her aşamasına katılım ve kontrol hakkı da dahil olmak üzere, davranış eşitliğinin ve hakların eşitliğinin teminat altına alınmasına ilişkin önemli ve acil ihtiyacı vurgulamıştır.

7. Grup, bütün hükümetlerden elverişli koşullarda yerleşim hakkına yönelik tüm ihlallere, özellikle evsizliğe, yoksulluğa yol açan zorla boşaltma, yıkma ve evlerin mühürlenmesi yerleşim alanında herhangi bir biçimde diskriminasyon (ayrımcılık) uygulanmasına ve elverişsiz yaşam koşullarının sürmesine müsamahaya acilen son verilmelini istemektedir.

8. Grup, hükümetlerden ekonomik düzenleme gibi süreçler dahil olmak üzere, yerleşim haklarının tam uygulanmasını herhangi bir şekilde doğrudan veya dolaylı olarak engelleyen tüm yasaları kaldırmalarını veya değiştirmelerini istemektedir.

9. Grup, tüm hükümetlerden tüm vatandaşların elverişli koşullarda yerleşim hakkından yararlanmaları için gerekli kaynakları, arazi ve hizmetleri tahsis etmelerini istemektedir.

ZORLA YERİNDEN ETMELER VE YER DEĞİŞTİRME ÜZERİNE TAVSİYELER

1. Grup, zorla yerinden etmeler bireylerin ailelerin, grupların ve toplulukların istemleri dışında çıkartılıp, yeniden

yerleştirilmeleri- tüm ülkelerde ve dünyanın gerek kentsel gerekse kırsal alanlarda her bölgesinde yıldan yıla milyonlarca insanı etkileyen yaygın ve global bir olgu olduğunu kabul etmekte ve bu konuya yönelik derin ilgisini belirtmektedir.

2. Grup, tüm devletlerin zorla yerinden etme uygulaması görüntülerini derhal durdurmalarını ve tüm hükümetlerin zorla yerinden etmelerini meşru kılan yasalar çıkartmaktan sakıncalarını istemektedir.

3. Grup, BM İnsan Hakları Komisyonu ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Kurulu da dahil pek çok BM İnsan hakları kuruluşlarını zorla yerinden etmelerin özellikle elverişli koşullarda yerleşim hakkı çerçevesinde insan haklarının toplan ihlali olduğu iddialarını, doğrulamaktadır.

4. Grup, zorla yerinden etme uygulamasının tüm kurbanlarına ivedi tazmin ve telafilerin sağlanmasını istemektedir.

5. Grup, zorla yerinden etme uygulaması dahil yerleşim haklarının uygulanmaması ve sürekli inkarı toplumsal ve etnik şiddetin patlamasına yol açan durumlar yarattığı ve belirli etnik grupların yerleşim alanlarında diskriminasyon (ayrımcılığa) neden olduğu konusunda derin endişe duymuştur.

6. Grup, tüm dünyadaki toplumsal ve etnik şiddetin, yerleşim haklarına yönelik olarak zorla yerinden etme ve yer değiştirme eylemlerini içeren ağır tecavüzlere neden olabileceği ve olduğu şeklindeki ümitsizliğini belirtmiştir.

7. Grup, genellikle yer değişikliği ve zorla yerinden etmeler yoluyla evlerini terke zorlanan belirli gruplara karşı Ana Planlar (Masters-Plans) dahil, politika ve programlarla bir diskriminasyon aracı olarak planlama sürecinin işgal güçleri dahil devletler tarafından açıkça kullanımı hususundaki endişesini belirtmiştir.

8. Grup, uluslararası ve iki taraflı finans kuruluşlarının, insanların evlerinden istekleri dışında çıkartılmalarına yol açan şartlı ekonomik düzenleme aldatmacası dahil tüm kalkındırma projelerinin finansını durdurmalarını istemektedir.

9. Grup, yukarıda belirtilen hususları göz önüne alarak, BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından ivedi olarak ve zorla yerinden etme uygulamasından doğan insan hakları ihlallerini belgeleme, gösterme ve özellikle önlemeye yönelik bir görüş doğrultusunda, ZORLA YERİNDEN ETMELER KONUSUNDA ÖZEL RAPORTÖR atanmasını ısrarla tavsiye etmektedir.

Kaynak: JHD Bülteni, Eylül - Ekim 1994